

2 WYPRAWY KRZYŻOWE

PRZYPOMNIJ SOBIE

1. Pod czym panowaniem znajdowała się Ziemia Święta od V do X w.?
2. Jaki był stosunek muzułmanów do wyznawców chrześcijaństwa?

■ PIELGRZYMKI DO ZIEMI ŚWIĘTEJ

Pielgrzymki do Ziemi Świętej odbywały się już w pierwszych wiekach średniowiecza. Jednak w VII w. ruch pątniczy został zahamowany wskutek opanowania tych terenów przez Arabów. Odrodził się dopiero w X w., gdy Egipcem rządzący Fatymidzi, utrzymujący przyjazne stosunki z Konstantynopolem i odnoszący się z życzliwością do pielgrzymów. We wcześniejszych epokach pątnicy wyprawiali się do Palestyny przeważnie drogą morską, samodzielnie lub w małych grupach. W XI w. coraz częściej wędrowali lądem, w większych, czasami nawet kilkutysięcznych grupach, pod eskortą rycerzy. Najważniejszym celem pielgrzymek była **Jerozolima**, w której odwiedzano **Grób Pański** i **Kalwarię**. Wyprawy miały przede wszystkim charakter pokutny – oczyszczały z grzechów i zapewniały darowanie kary za nie. Władze kościelne często nakazywały odbycie pielgrzymki osobom dopuszczającym się szczególnie ciężkich występków. Odwiedziny miejsc uświęconych działalnością Chrystusa utrwalały przekonanie o bliskości i nieuchronności Sądu Ostatecznego. Pątnicy wierzyli, że jeśli w jego dniu znajdą się w Jerozolimie, zostaną zbawieni jako pierwsi.

W XI w. niewielu chrześcijan miało wystarczające środki i dość odwagi, by wyruszyć do Ziemi Świętej. Coraz liczniejsi natomiast interesowali się wydarzeniami rozgrywającymi się na tych terenach i odczuwali gniew z powodu panowania na nich muzułmanów oraz szykan, które rzekomo miały spotykać udających się tam chrześcijan. W rzeczywistości arabscy muzułmanie tolerowali przybyszów, a do prześladowań dochodziło rzadko.

■ ŚWIAT MUZUŁMAŃSKI W XI WIEKU

W XI w. sytuacja polityczna na Bliskim Wschodzie była skomplikowana i niestabilna. O przywództwo w tym regionie rywalizowały dwa kalifaty: bagdadzki i kairski. Pierwszy z nich należał do rodu Abbasydów, który wywodził się od Abu al-Abbasa, stryja Mahometa. Drugim rządzili członkowie rodu Fatymidów, uważający się za potomków kalifa Alego i jego żony Fatimy, córki proroka. Fatymidzi w IX w. zdobyli władzę w Tunezji, a na początku następnego stulecia opanowali Egipt i uczynili Kair stolicą swojego kalifatu. Każdy z rodów uważał adwersarzy za uzurpatorów.

Plakietka pielgrzymia ukazuje scenę Zwiastowania Najświętszej Marii Panny. Tego typu metalowe ozdoby przedstawiające świętych nosili przyśzyte do ubrań pielgrzymi wędrujący do odległych sanktuariów.

■ *bizuteria ze stopu cyny i ołowiu, Anglia, XIV w.*

Pod koniec XI w. w kalifatach bagdadzkim i kairskim panował głęboki kryzys. Podporą władzy w tych państwach stały się elitarne oddziały wojskowe, formowane z obcych najemników lub – częściej, zwłaszcza w kalifacie kairskim – z niewolników pochodzących z Kaukazu albo centralnej Azji (głównie Czerkiesów i Turkmenów). Takich niewolnych żołnierzy nazywano **mamelukami**. Dowódcy tych jednostek zdobywali coraz większe wpływy polityczne i to oni, a nie nieudolni władcy, sprawowali realne rządy. Ponadto władza kalifów uległa osłabieniu w wyniku usamodzielnienia się **emirów** oraz innych zarządców prowincji. Prowadzili oni własną politykę – prowokowali lokalne konflikty, zawierali zmienne sojusze i sprowadzali obce wojska. W ten sposób w kalifacie bagdadzkim pojawiły się oddziały **Turków seldżuckich** – pochodzących z Azji Środkowej koczowniczych plemion tureckich, na których czele stał ród Seldżuków. W połowie XI w. zawładnęli oni tym państwem i ustanowili w nim sułtanat nominalnie podległy kalifowi, ale w rzeczywistości sprawujący nad nim zwierzchnictwo polityczne. Po zwycięstwie nad Bizancjum w bitwie **pod Manzikertem w 1071 r.** Seldżuci zdobyli Anatolię, gdzie utworzyli kolejny sułtanat. Odebrali także Fatymidom Palestynę i Syrię, które przyłączyli do kalifatu bagdadzkiego. Pod koniec XI w. władza Seldżuków osłabła. Bliski Wschód tuż przed przybyciem krzyżowców był więc podzielony politycznie i uwikłany w lokalne wojny.

■ GENEZA WYPRAW KRZYŻOWYCH

Wyprawy krzyżowe, nazywane również **krucjatami**, uchodzą za jedno z najważniejszych zjawisk epoki średniowiecza. Jedną z przyczyn wypraw stanowiła agresywna polityka Turków seldżuckich wobec chrześcijan. Europejczycy postanowili odbić Ziemię Świętą z rąk tureckich, co miało ułatwić dostęp pielgrzymów do świętych miejsc. Powodem rozpoczęcia krucjat była również chęć udzielenia pomocy zagrożonemu przez Turków Bizancjum, którego cesarz apelował o wsparcie militarne.

Głębsze przyczyny krucjat tkwiły jednak w przemianach zachodzących w Europie Zachodniej. W X–XI w. zmienił się stosunek Kościoła do idei walki zbrojnej oraz idei rycerstwa. Wynikało to z realizacji szerokiego programu reformy, którego głównym nurtem był spór o inwestyturę. Kościół, dążąc do naprawy społeczeństwa chrześcijańskiego, zaczął propagować ideał rycerza Chrystusa, który podporządkowywał wojenne rzemiosło chrześcijańskim zasadom moralnym i wypełniał zadanie obrony wiary, polegające m.in. na walce z niewiernymi. W związku z tym ruch krucjatowy zaczęto postrzegać jako swoistą militaryzację ruchu pielgrzymkowego. Krzyżowcy stali się uzbrojonymi pielgrzymami, których celem było nie samo przybycie do Jerozolimy, ale jej zdobycie i uwolnienie spod panowania muzułmańskiego.

Do rozpoczęcia krucjat przyczyniły się również postulaty głoszone przez członków ruchu **pokoju bożego** (łac. *treuga Dei*), ukształtowanego w drugiej połowie X w. w południowej Francji i cieszącego się przychylnością hierarchów kościelnych. Aby powstrzymać feudalną anarchię oraz prywatne zatargi, popierani przez możnowładców i rycerzy duchowni ogłaszali na lokalnych synodach dekrety ograniczające pod groźbą kar kościelnych samowolę w prowadzeniu walk. Na mocy tych dokumentów brano również pod opiekę bezbronnych (kobiety, dzieci, kupców, pielgrzymów, księży). Działania zbrojne można było prowadzić tylko w określone

Wojownicy seldżuccy byli wyposażeni w spiczaste helmy, pancerze i tarcze oraz lekkie miecze. Doskonale radzili sobie zarówno w otwartym starciu, jak i podczas obrony fortyfikacji.

■ *relief, Turcja, XII w.*

dni. Konsekwencją realizacji tych postulatów stało się przekonanie, że wojny między chrześcijanami są niedopuszczalne, a Kościół przyzwala jedynie na wyprawy krzyżowe – chwalebne wojny z wrogami chrześcijaństwa.

Istotne znaczenie dla zainicjowania krucjat miała także rywalizacja między cesarstwem a papieństwem. Stolica Apostolska dostrzegła w nich szansę na wzmocnienie swojego wpływu na społeczeństwo oraz pozycji w sporze z cesarzem.

Dawniej uważano, że jedną z przyczyn krucjat była także sytuacja społeczna panująca w owym czasie w Europie Zachodniej. Brakowało tam bowiem ziemi uprawnej, przez co nie wszyscy synowie rycerscy mogli liczyć na otrzymanie lenna, które w pierwszej kolejności przysługiwało najstarszym potomkom rodu. W tej sytuacji młodzi musieli szukać innych źródeł utrzymania. Najczęściej zostawali najemnikami lub zaczynali wyprawy na Bliski Wschód, widząc w nich szansę na zdobycie własnych posiadłości ziemskich. Obecnie jednak historycy wskazują na większe znaczenie przyczyn religijnych w powstawaniu idei krucjat.

■ PIERWSZA KRUCJATA

W XI w. wielu papieży myślało o zorganizowaniu wyprawy zbrojnej przeciwko muzułmanom. Jednak dopiero **Urban II** połączył idee pielgrzymki do Ziemi Świętej oraz świętej wojny. Na zwołanym w **1095 r. synodzie w Clermont** we Francji papież wezwał chrześcijan z Europy Zachodniej do udzielenia pomocy zagrożonemu przez Turków cesarstwu bizantyjskiemu oraz wyruszenia do Ziemi Świętej w celu uwolnienia jej spod panowania muzułmanów. Wszystkim, którzy z bronią w ręku wezmą udział w pielgrzymce pokutnej, obiecywał zbawienie oraz rozgrzeszenie. Apel ten wywołał entuzjazm nie tylko rycerzy, lecz także ludności wsi i miast. Jego rozpropagowaniem w Europie Zachodniej zajęli się liczni kaznodzieje. Wielu ich słuchaczy zobowiązało się wyruszyć w następnym roku na wyprawę pod znakiem krzyża.

Wiosną **1096 r.** z południowych Niemiec i północnej Francji wyruszyły na Wschód rzesze ludzi: zubożała szlachta, chłopci, mieszczenie, kobiety, dzieci, a nawet ludzie z marginesu. Był to ruch spontaniczny, dlatego wyprawa ta jest określana jako **krucjata ludowa**. Jej liczebność ocenia się nawet na 200 tys. ludzi. Przywódcami byli fanatyczni kaznodzieje **Walter bez Mienia** i **Piotr Eremita**. Roztaczali oni przed uczestnikami krucjaty wizje natychmiastowego zbawienia. Niezdyscyplinowane tłumy dopuszczały się jednak po drodze licznych gwałtów i rabunków, dochodziło także do pogromów ludności żydowskiej, obarczanej winą za śmierć Chrystusa. Część pątników została rozbита już w Europie przez władcę Węgier, który wystąpił w obronie swoich poddanych. Resztę w Anatolii z łatwością rozgromili Turcy.

Urban II na synodzie w Clermont po raz pierwszy wezwał chrześcijan do krucjaty. Powodzenie tej wyprawy zwiększyło wpływy polityczne papieża w Europie, a tym samym wzmocniło jego pozycję w sporze z cesarzem o inwestyturę.

■ miniatura, Francja, XII w.

Jeszcze w tym samym roku przygotowano **pierwszą wyprawę rycerską**. Wzięły w niej udział cztery armie, głównie rycerze pochodzący z krajów romańskich. Według szacunków w krucjacie uczestniczyło ok. 40–60 tys. rycerzy, a łącznie ze służbą – nawet 300 tys. osób. Dowodziło nimi kilku wybitnych możnowładców, m.in. **Rajmund z Tuluzy**, **Boemund II**, **Gotfryd z Bouillon** i **Hugon, hrabia Vermandois**, młodszy syn króla Francji. Formalną zwierzchność sprawował papież, reprezentowany przez legata. Krzyżowcy najpierw dotarli do Konstantynopola. Stamtąd przez Azję Mniejszą trafili do Palestyny. Po drodze odnieśli wiele zwycięstw nad lokalnymi władcami tureckimi. W 1098 r. zdobyli Antiochię. Powstały wówczas dwa pierwsze państwa krzyżowców na Bliskim Wschodzie: **hrabstwo Edessy** i **księstwo Antiochii**. Następnie uczestnicy krucjaty pomaszerowali pod mury Jerozolimy. Została ona zdobyta w **1099 r.** Zwycięzcy dopuścili się rzezi bezbronných mieszkańców miasta. Na Bliskim Wschodzie utworzono dwa kolejne małe państwa, będące formalnie lennami papieskimi: **hrabstwo Trypolisu** oraz najważniejsze – **Królestwo Jerozolimskie**.

TEKST ŹRÓDŁOWY

APEL PAPIEŻA URBANA II

Na synodzie w Clermont papież Urban II obiecywał wielkie korzyści chrześcijanom, którzy wezmą udział w wyprawach krzyżowych.

[...] *Wszak jest koniecznością, abyście niezwłocznie podążyli z pomocą waszym braciom zamieszkującym na Wschodzie i potrzebującym waszej, niejednokrotnie obiecywanej pomocy. Na nich zwalili się bowiem [...] Turcy i Arabowie, którzy dotarli aż do Morza Śródziemnego, do tego miejsca, które zwie się „ręką św. Jerzego”, u granic Romanii [Dardanele]. Zajmując coraz dalsze ziemie tychże chrześcijan, oni uzyskali nad nimi przewagę, niejednokrotnie rozbijając ich w walce, wielu zabili lub wzięli do niewoli, kościoły porozbijali, a imperium spustoszyli. [...]*

Dlatego zwracam się z pokorną prośbą, nie ja, lecz Pan, abyście Wy, głosiciele Chrystusowi, częściej nakłaniali wszystkich, do jakiego by kto nie należał stanu, zarówno pieszych, jak i konnych, tak biednych, jak i bogatych, aby oni w porę pomogli wschodnim chrześcijanom i wypędzili z granic chrześcijańskiego świata ludzi tak niecznego rodzaju. [...]

Wszystkim idącym tam, w wypadku ich zgonu na lądzie czy na morzu lub w boju z poganami, od tej chwili odpuszczone będą

grzechy. To przyrzeczenie idącym daję ja jako upoważniony przez Boga. [...] Niech wystąpią przeciw niewiernym do boju, który należy zacząć, do boju, który powinien przynieść w obfitości łupów, ci, którzy od dawna przywykli nadużywać praw prywatnej wojny przeciw swoim współwyznawcom.

Niech się obecnie staną rycerzami ci, którzy przedtem byli rozbójnikami. Niech obecnie prowadzą sprawiedliwą walkę z barbarzyńcami ci, którzy poprzednio walczyli przeciw braciom i współrodakom. Niech otrzymają teraz wieczną nagrodę ci, którzy dawniej byli za małą zapłatą najemnikami. Niech podwójny honor uwieńczy wysiłki tych, którzy trudzili się ze szkodą ciała i duszy. Kto tu nie szczęśliwy i biedny, tam będzie bogaty, kto tu przeciwnikiem Boga, tam będzie Jemu przyjacielem. Niech zatem idący [do Ziemi Świętej] nie zwlekają, ale, powierzwszy swoje dobra [w dobre ręce] i zebrawszy środki na koszty podróży, z końcem zimy, w najbliższą wiosnę, niech z Bogiem wyruszą w drogę.

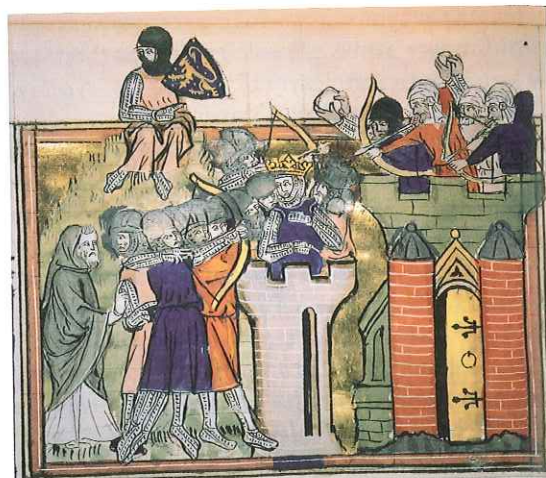
Źródło: *Wiek V–XV w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2003, s. 151–152.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Przedstaw podane przez papieża przyczyny ogłoszenia krucjaty.
2. Odpowiedz, kogo Urban II wzywał do udziału w wyprawie krzyżowej i jakie nagrody obiecywał uczestnikom krucjaty.

WALKI O ZIEMIĘ ŚWIĘTĄ

W powstałym podczas pierwszej krucjaty Królestwie Jerozolimskim władzę objął Gotfryd z Bouillon, uważający się jedynie za **obrońcę Grobu Pańskiego**. Dopiero Baldwin, jego brat i następca, w 1100 r. przyjął z rąk papieskiego legata koronę królewską. Nowe państwa krzyżowców na Bliskim Wschodzie od początku swojego istnienia musiały walczyć o przetrwanie. Spośród rycerzy, którzy udali się do Ziemi Świętej, tylko nieliczni ślubowali, że pozostaną tam aż do śmierci. Większość uczestników wyprawy po zdobyciu Jerozolimy uznała cel za osiągnięty i powróciła do Europy. Pozostali musieli odparć ataki muzułmanów. W tym czasie okoliczności sprzyjały jednak krzyżowcom – świat islamu był podzielony, a lokalne państwa toczyły krwawe walki zarówno z nimi, jak i między sobą. W Europie rozumiano, że bez wsparcia państw krzyżowców na Bliskim Wschodzie szybko ulegną one muzułmanom. Dlatego oprócz tysięcy pielgrzymów do Ziemi Świętej podążali również rycerze mający walczyć z niewiernymi. Podjęto nawet próby utworzenia stałych wojsk krzyżowców. Tak powstała idea **zakonów rycerskich**. W Palestynie założono trzy najważniejsze: **templariuszy** (1118 r.), **joannitów** (1154 r.) oraz **Krzyżaków** (1191 r.).

Decydujący szturm na Jerozolimę odbył się 15 lipca 1099 r. Miasto zostało zdobyte dzięki atakowi na jedną z bram miasta ze szczytu wieży oblężniczej. Przeprowadzili go siły dowodzone przez Gotfryda z Bouillon, ukazanego w koronie.

■ *miniatura, Francja, XIV w.*

Armia krzyżowców

Podstawę armii krzyżowców, która w 1096 r. wyruszyła na Wschód, stanowili rycerze z różnych państw Europy Zachodniej. Walczyli oni jako ciężkozbrojna jazda. Posługiwali się włóczniami i mieczami, rzadziej – toporami. Ochronę podczas starć zapewniały im duże drewniane tarcze, najczęściej w kształcie migdała, oraz kolczugi – zbroje wykonane z tysięcy połączonych ze sobą drobnych stalowych kółek. Oprócz rycerstwa w krucjatach brała udział o wiele liczniejsza piechota. Służyli w niej zarówno zbrojni z pocztów rycerskich, jak i pielgrzymi (a wśród nich najemnicy, zamożni chłopcy oraz mieszczaństwo). Ich uzbrojenie było gorsze od rycerskiego. Rzadziej używali kosztownych kolczug, a w walce korzystali z broni miotającej – kuszy i łuków. W trakcie długoletnich zmagania na Bliskim Wschodzie zmienił się sposób walki i wyposażenie rycerzy krzyżowych. Zaczęli się oni posługiwać znacznie mniejszymi i wygodniejszymi tarczami, nosili też kolorowe tuniki i kropierze, chroniące jeźdźców i konie przed słońcem.

? Dlaczego podstawę armii krzyżowców tworzyła głównie piechota?

Starcie ciężkiej konnicy krzyżowców z lekką jazdą turecką zazwyczaj kończyło się klęską muzułmanów, dlatego unikali oni bezpośredniej walki. Najczęściej korzystali z okazji, aby zasypać przeciwników gradem strzał lub zwabić ich siły w zasadzkę.

■ *miniatura, Francja, XIV w.*

Saladyn był nie tylko zręcznym politykiem oraz utalentowanym wodzem, lecz także mecenasem sztuki i nauki. Przed śmiercią rozdał cały swój majątek ubogim poddanym.

■ *ilustracja, Egipt, XII w.*

Początkowo siły krzyżowców odparły nieskoordynowane ataki nieprzyjaciół. Nie były jednak w stanie zająć ich głównych ośrodków, aby ostatecznie zlikwidować zagrożenie. Ponawiane ciągle ataki muzułmanów niespodziewanie doprowadziły w 1144 r. do upadku hrabstwa Edessy. Klęska ta stała się przyczyną zorganizowania **II krucjaty** (1147–1149 r.). Na jej czele po raz pierwszy stanęli europejscy monarchowie: **Konrad III** (władca Niemiec) i **Ludwik VII** (król Francji). Wyprawa zakończyła się fiaskiem. Krzyżowcy ponieśli poważne straty podczas przeprawy przez Azję Mniejszą, skutkiem czego nie byli w stanie odbić Edessy. Nie powiodła się również podjęta przez nich próba zajęcia Damaszku. Jedyną konsekwencją tej krucjaty było utwierdzenie się krzyżowców w przekonaniu o wrogim nastawieniu do nich Bizantyjczyków. Przyniosło to fatalne skutki w przyszłości.

W połowie XII w. muzułmanie zaczęli odzyskiwać utracone terytoria. Na ich czele stanął sułtan **Saladyn**, który okazał się znakomitym wodzem – zjednoczył Arabów i Turków, przejął władzę w Egipcie, a następnie rozciągnął ją także na Syrię. W **1187 r.** rozbił armię krzyżowców w bitwie **pod Hattin**, a następnie zdobył Jerozolimę. Krzyżowcy zdołali utrzymać jedynie kilka nadmorskich twierdz.

WARTO WIEDZIEĆ

Krucjaty dziecięce

Według średniowiecznych przekazów po klęskach kolejnych krucjat na początku XIII w. pojawiła się koncepcja, że zarówno papież, jak i cesarz jako ludzie grzeszni nie są w stanie zdobyć Ziemi Świętej. Zwycięstwo nad niewiernymi mogły odnieść jedynie bezgrzeszne dzieci. Dlatego zorganizowano ich wyprawę krzyżową. Na jej czele miał stanąć chłopiec – Stephen de Cloyes. Dzięki rzekomym cudom i objawieniom zebrał on ok. 40 tys. dzieci. Udał się z nimi nad Morze Śródziemne, które miało się rozstać i umożliwić im dotarcie na Bliski Wschód. W Marsylii okazało się, że cud nie nastąpił. Wówczas pomoc mieli zaoferować dzieciom dwaj handlarze. Jednak zamiast do Ziemi Świętej, wywieźli oni małych krzyżowców do portów muzułmańskich i tam sprzedali jako niewolników. W rzeczywistości – jak wykazały badania historyczne – w 1212 r. zostały zorganizowane dwie wyprawy ludowe (w Niemczech i we Francji), określone później mylnie jako krucjata dziecięca. Wyprawa z Niemiec dotarła do Italii. Nie doszło tam jednak do spodziewanego cudu, dlatego część dzieci udała się do Rzymu, część – do Marsylii, a inne wróciły do domów. Żaden z uczestników krucjaty nie dotarł do Ziemi Świętej. Pielgrzymka francuska wcale nie wyprawiła się na Bliski Wschód, a jedynie na dwór króla, który nakazał jej uczestnikom powrót do domów.

? Jakie były przyczyny zorganizowania krucjaty dziecięcej?

Krucjata dziecięca, prowadzona przez Stephena de Cloyes, nigdy nie dotarła do Palestyny. Młody pasterz z Francji twierdził, że Jezus przekazał mu list dla króla z nakazem wysłania dzieci do Jerozolimy.

■ *rycina, Francja, XIX w.*

W odpowiedzi na działania Saladyna z Europy wyruszyła **III krucjata** (1189–1192 r.). Stanowiła ona wspólne przedsięwzięcie monarchów zachodnioeuropejskich. Swoje armie prowadzili król francuski **Filip II August**, władca angielski **Ryszard Lwie Serce** oraz – największą – cesarz **Fryderyk I Barbarossa**. Tragiczna śmierć ostatniego z nich podczas przeprawy przez jedną z rzek w Anadolii doprowadziła do rozpadu głównych sił. Ostatecznie tylko niewielka ich część wzięła udział w walkach z muzułmanami. Rycerze europejscy odnieśli zwycięstw, jednak nie udało im się odbić Jerozolimy i trwale zmienić układu sił na Bliskim Wschodzie. W efekcie porozumienia z sultanem egipskim miasto na krótko odzyskał dopiero cesarz Fryderyk II w 1229 r. Jednak już w 1244 r. znowu znalazło się ono pod panowaniem muzułmańskim. Ostatnie dwie krucjaty, zakończone niepowodzeniami, poprowadził król francuski Ludwik IX. Kolejne wyprawy krzyżowe odsuwały tylko w czasie ostateczną klęskę. Nastąpiła ona w **1291 r.**, kiedy to muzułmanie zdobyli **Akkę** – ostatnią twierdzę krzyżowców na Bliskim Wschodzie.

WYPRAWY KRZYŻOWE

- granice państw w II połowie XII w.
- państwa chrześcijańskie (obrazku zachodniego i wschodniego)
- państwa muzułmańskie
- obszary zamieszkałe przez pogan
- Królestwo Jerozolimskie i jego lenna ok. 1140 r.
- Cesarstwo łacińskie w latach 1204–1261
- † 1095 — miejsca ogłoszenia pierwszej krucjaty do Ziemi Świętej
- † 1212 — miejsca, z których wyruszyły krucjaty dzieci francuskich i niemieckich w 1212 r.
- ⊠ 1097 — ważniejsze bitwy stoczone przez krzyżowców
- pierwsza krucjata (1096–1099)
- druga krucjata (1147–1149)
- trzecia krucjata (1189–1192)
- czwarta krucjata (1202–1204)
- piąta krucjata (1217–1221)
- wyprawa Fryderyka II i odbicie Jerozolimy (1228–1229)
- szósta krucjata (1248–1254)
- siódma krucjata (1270 r.)
- krucjaty króla Sycylii Rogera II

? PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż główne trasy krucjat.
2. Wymień wyprawy krzyżowe, które nie dotarły do Ziemi Świętej.

■ IV krucjata

Odrębne miejsce w historii wypraw krzyżowych zajmuje IV krucjata. Statki potrzebne do przetransportowania wojsk do Ziemi Świętej mieli dostarczyć Wenecjanie w zamian za liczne przywileje handlowe oraz zapłatę. Kiedy się okazało, że krzyżowcy nie dysponują środkami na opłacenie przeprawy, Wenecjanie zgodzili się przyjąć niższą kwotę, ale zażądali zdobycia przez uczestników krucjaty miasta Zadar w Dalmacji, należącego do władcy Węgier. Po wykonaniu tego zadania przez krzyżowców doża wenecki postawił kolejny warunek – mieli oni zaatakować Konstantynopol. Namawiał ich do tego także pretendent do tronu bizantyjskiego Aleksy IV. W zamian za zdobycie i przekazanie mu stolicy Bizancjum obiecywał im wartościowe dary, pomoc wojskową w trakcie krucjaty oraz unię Kościoła greckiego z Rzymem. Uczestnicy wyprawy zgodzili się na te propozycje. Jednak gdy w 1203 r. Aleksy z ich pomocą objął tron, okazało się, że nie zamierza dotrzymać umowy. Wybuchła wówczas wojna między rycerstwem europejskim a Bizancjum, zakończona w 1204 r. zdobyciem i złupieniem przez krzyżowców Konstantynopola. Ustanowiono tam cesarstwo łacińskie, które przetrwało do 1261 r. IV wyprawa krzyżowa okazała się kompromitacją ruchu krucjatowego.

Zdobycie Konstantynopola przez krzyżowców w 1204 r. było motywowane interesami handlowymi Republiki Wenecji. Efekty zwycięstwa uczestników IV krucjaty okazały się jednak nietrwale, a sama wyprawa przede wszystkim pogłębiła podziały między katolikami a prawosławnymi.

■ obraz, Włochy, XVI w.

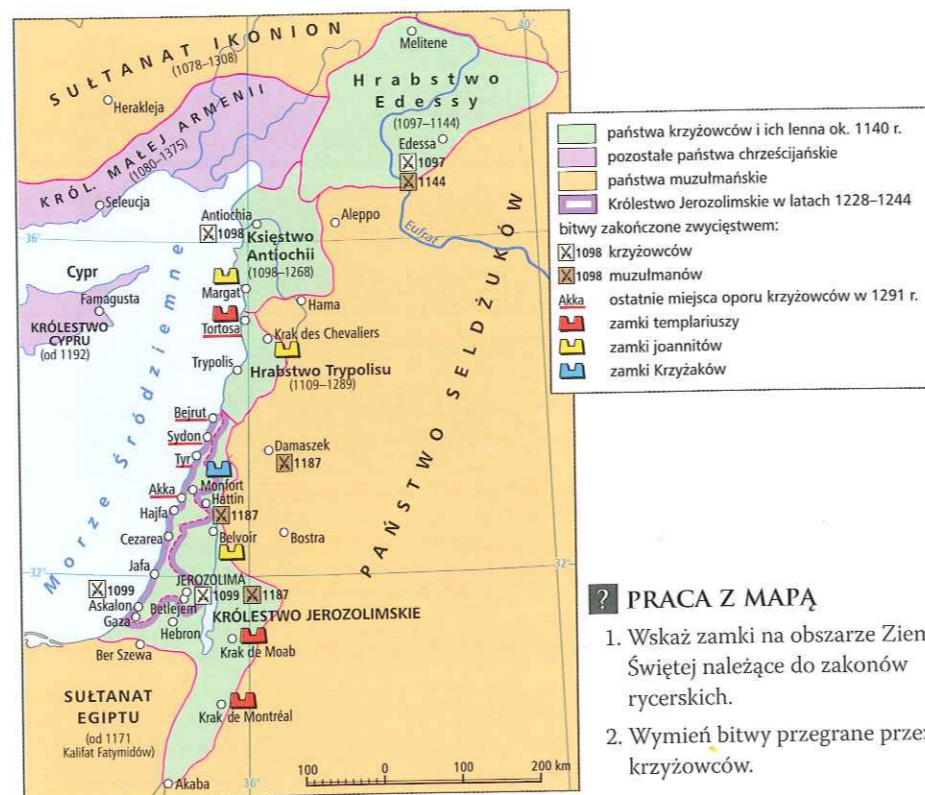
? Jaki wpływ na stosunki między Kościołem katolickim i prawosławnym miała IV wyprawa krzyżowa?

Krak des Chevaliers była jedną z najpotężniejszych średniowiecznych twierdz. Wybudowano ją na szczycie góry na wysokości 650 m i otoczono podwójnymi murami, z których zewnętrzny ma grubość 6 m.

■ fotografia współczesna, Syria

PAŃSTWA KRZYŻOWCÓW

PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż zamki na obszarze Ziemi Świętej należące do zakonów rycerskich.
2. Wymień bitwy przegrane przez krzyżowców.

PRZYCZYNY KLĘSKI KRUCJAT I ICH SKUTKI

Krucjaty były skazane na niepowodzenie, ponieważ Europa Zachodnia w XII i XIII w. nie miała wystarczającego potencjału demograficznego, aby trwale skolonizować Bliski Wschód. Większość krzyżowców udawała się tam jedynie na swoistą pielgrzymkę. Uczestniczyli oni w jednej kampanii wojennej, a następnie wracali do swoich krajów w poczuciu wypełnionej misji. Tylko nieliczni osiedlali się w Królestwie Jerozolimskim, które stanowiło jedynie małą chrześcijańską enklawę otoczoną przez ziemie muzułmanów. Jej mieszkańcy musieli mierzyć się nie tylko z wrogością miejscowej ludności, lecz także z trudnym klimatem i chorobami.

Wyprawy krzyżowe nie przyniosły oczekiwanego rezultatu, jednak wywarły olbrzymi wpływ na Europę Zachodnią. Przede wszystkim wzmocniły pozycję Kościoła – organizatora krucjat, m.in. dzięki temu, że uczestniczący w nich władcy podlegali jako krzyżowcy Stolicy Apostolskiej. Ponadto wzbogaciły się instytucje kościelne, które odkupywały dobra od rycerzy wyruszających na Wschód.

Największe znaczenie miały konsekwencje ekonomiczne wypraw krzyżowych. Krucjaty przyspieszyły rozwój gospodarki towarowo-pieniężnej, handlu i żeglugi. Zyskały na nich przede wszystkim miasta włoskie, takie jak Wenecja, Piza oraz Genua, a także francuska Marsylia. Ośrodki te przejęły od kupców arabskich i bizantyjskich pośrednictwo w **handlu lewantyńskim**. Założyły swoje faktorie w różnych punktach wybrzeża Morza Śródziemnego i Morza Czarnego, co sprawiło, że utrzymały kontrolę nad wymianą handlową ze Wschodem nawet po upadku Królestwa Jerozolimskiego.

Zakony rycerskie

Powstałe w Ziemi Świętej zakony rycerskie były podporządkowane bezpośrednio papieżowi. W ich regulach zostały połączone dwa średniowieczne ideały: rycerza i mnicha. Bracia zajmowali się konwojowaniem pielgrzymów i otaczali opieką ludność cywilną. Prowadzili także szpitale. Wstępujący do zakonów rycerze składali oprócz zwykłych ślubów – ubóstwa, czystości i postuszeństwa – również czwarty ślub, nakładający na nich obowiązek walki z niewiernymi. Członkowie zgromadzeń dzielili się na rycerzy, braci służebnych oraz księży. Na czele każdego zakonu stali wielki mistrz oraz kapituła, a poszczególne domy zakonne podlegały komandorom lub komturom. Największe znaczenie i wpływy zyskali templariusze, joannici oraz Krzyżacy. Każde z tych zgromadzeń liczyło kilkuset rycerzy, ale w razie wojny mogło wystawić armię liczącą nawet 4000–5000 zbrojnych. W okresie wypraw krzyżowych zakony rycerskie zdobyły tak dużą popularność, że przetrwały upadek Królestwa Jerozolimskiego i kontynuowały swoją działalność w Europie. W szeregi templariuszy wstępowali najczęściej Francuzi, joannitami zostawali głównie Włosi, a Krzyżacy byli z reguły Niemcami. Templariusze osiedli we Francji. W XIV w. zgromadzone przez nich majątki przejął król Filip IV Piękny, a większość braci spalono na stosach jako heretyków. Joannici od 1291 r. przebywali na Cyprze, później na Rodos oraz na Malcie, stąd ich drugie określenie – „kawalerowie maltańscy”. Zakon istnieje do dziś i prowadzi działalność charytatywną. Krzyżacy po opuszczeniu Ziemi Świętej początkowo osiedli w Wenecji, potem na Węgrzech, a w 1226 r. przybyli na ziemię chełmińską. Obecnie – podobnie jak kawalerowie maltańscy – działają charytatywnie.

Templariusz podczas natarcia został przedstawiony na fresku zdobiącym kaplicę templariuszy w Cressac-Saint-Genis. Wstępujący do Zakonu Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona składali śluby ubóstwa i braterstwa. Wartości te symbolicznie ukazano w jego herbie, który przedstawia dwóch braci zakonnych siedzących na jednym koniu.

■ fresk, Francja, XII w.

? Odszukaj informacje na temat innych zakonów rycerskich powstałych w średniowieczu.

Krucjaty umożliwiły Europejczykom skorzystanie z dorobku Wschodu, zwłaszcza Bizancjum. Krzyżowcy poznali inną kulturę i przejęli niektóre jej wzorce do swoich krajów. W Europie pojawiły się wschodnie tkaniny, takie jak jedwab i adamaszek, a także dywany. Przywożono ryż, owoce orientalne, przyprawy i cukier z trzciny cukrowej. Zmieniła się również świadomość Europejczyków. Dzięki krucjatom poznawali oni nowe kraje oraz ludy, a także nabrali odwagi, aby wyprawiać się na nieznanne kontynenty. Udoskonalono sztukę wojenną i uzbrojenie. Pojawiły się herby rycerskie oraz nowe obyczaje.

TEMPLARIUSZE – POBOŻNI RYCERZE W HABITACH CZY HERETYCY?

Po zdobyciu Akki w 1291 r. i ostatecznym upadku Królestwa Jerozolimskiego ideologiczne fundamenty funkcjonowania zakonów rycerskich, mających walczyć w obronie wiary chrześcijańskiej, uległy znacznemu osłabieniu.

Templariusze po zakończeniu krucjat

Po upadku Królestwa Jerozolimskiego templariusze, czyli Zakon Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona, próbowali umocnić się na Cyprze. Część braci walczyła zaś dalej z Arabami na Półwyspie Iberyjskim. W 1293 r. został wybrany ostatni wielki mistrz templariuszy, Jacques de Molay, który planował przeniesienie zakonu do Francji. Jednak ich niezależność i bogactwo stanowiły ogromne zagrożenie dla króla Francji, Filipa IV Pięknego. W piątek 13 października 1307 r. władca zorganizował akcję mającą na celu uwięzienie templariuszy. Żądny ich majątku król Francji oskarżył zakon o herezję, bałwochwalstwo, chciwość i dopuszczanie się aktów homoseksualnych. W obronie zakonu nie stanął papież Klemens V, który potwierdził oskarżenie o herezję i nakazał konfiskatę ich dóbr w pozostałych krajach europejskich. W maju 1312 r. zakon templariuszy został rozwiązany, a większość jego europejskich posiadłości przejęli joannici. Mistrz zakonu Jacques de Molay publicznie przyznał się do stawianych zarzutów. Mimo że później wycofał te słowa, został spalony na stosie w marcu 1314 r. Podobny los spotkał wielu rycerzy zakonnych. Przed śmiercią Jacques de Molay przeklął papieża oraz Filipa Pięknego. Obaj zmarli jeszcze przed końcem 1314 r. W 2004 r. w Tajnym Archiwum Watykańskim odnaleziony został dokument, tzw. *Pergamin z Chinon*, opisujący przebieg papieskiego śledztwa w sprawie templariuszy i wskazujący, że oskarżenia o herezję były niesłuszne.

Czy templariusze rzeczywiście byli bogaci?

Zakony rycerskie w Ziemi Świętej były obdarowywane za swoją chwalebą misję majątkami ziemskimi, co odbywało się poprzez darowizny

i spadki. Dzięki temu templariusze posiadali zamki i posiadłości w różnych krajach europejskich, przede wszystkim we Francji, w Anglii, Hiszpanii i Portugalii. Byli również ważnymi pośrednikami w intratnym handlu między Bliskim Wschodem a miastami europejskimi. Świadczyli usługi bankowe uczestnikom krucjat, przez co stali się największymi bankierami ówczesnej Europy. Ich talent do pomnażania majątku sprawił, że zostali także zarządcami skarbów królewskich we Francji oraz w Anglii, jednak duża część uzyskanych dochodów przeznaczana była na aprowizację armii zakonnej oraz budowę i funkcjonowanie warowni. Dlatego niektórzy historycy uważają, że w XIII w. wraz z wygasaniem dotychczasowego entuzjaku krucjatowego skarbiec templariuszy pustoszał.

Mity wokół templariuszy

Nagły i tragiczny koniec templariuszy sprawił, że wiele pytań o ich działalność pozostało bez odpowiedzi. W efekcie pojawiły się różne spekulacje. Częstą praktyką stało się łączenie faktów z historii zakonu z niezwyferyfikowanymi hipotezami, tak aby nadać opowieściom o zakonnikach sensacyjny charakter. Z jednej strony bardzo wypaczyło to minioną rzeczywistość, z drugiej – uczyniło z templariuszy nieśmiertelny mit. Powstały legendy na temat ich ukrytych skarbów, m.in. wywiezionych ze Świątyni Salomona w Jerozolimie, oraz rzekomych związków rycerzy zakonnych z dużo późniejszym wolnomularstwem. Również przesąd o feralności każdego piątku będącego trzynastym dniem miesiąca łączono z datą aresztowania zakonników. Liczba „13”, określana jako „diabelski tuzin”, rzeczywiście symbolizowała w średniowieczu nieszczęście i demony, piątek zaś uważano za nieodpowiedni dzień na rozpoczynanie nowych przedsięwzięć. Powiązanie symboliki liczby i dnia tygodnia nastąpiło jednak dopiero w drugiej połowie XIX w.

Do negatywnych skutków krucjat należy zaliczyć śmierć tysięcy ludzi oraz nasilenie się fanatyzmu religijnego, skierowanego przede wszystkim przeciwko muzułmanom i żydom. Zdobyte i zniszczone Konstantynopol przyczyniło się do osłabienia, a następnie upadku cesarstwa bizantyjskiego. Nasiliła się wrogość między katolikami a prawosławnymi. Ponadto postępowanie krzyżowców podczas walk na Bliskim Wschodzie doprowadziło do utrwalenia się wśród muzułmanów obrazu prymitywnego, okrutnego i łamiącego przysięgi Europejczyka.

WARTO WIEDZIEĆ

Polacy w Ziemi Świętej

Większość polskich książąt i rycerzy nie przejawiała zainteresowania udziałem w wyprawach do Ziemi Świętej. W polskich źródłach brakuje obszernych informacji na temat I krucjaty. Znajdują się w nich natomiast informacje o II wyprawie, w której udział wziął niewymieniony z imienia książę, utożsamiany przez badaczy z Henrykiem Sandomierskim. Walczył on z muzułmanami na czele własnego oddziału zbrojnych. Dotarł do samej Jerozolimy. Istnieją przesłanki pozwalające przypuszczać, że również w III krucjacie brali udział rycerze z Polski. Wskazuje na to np. przydomek jednego z nich, zapisany w dokumentach Kazimierza Sprawiedliwego z 1189 r. – Wielisław Jerozolimski. Jeden z książąt polskich prawdopodobnie brał udział także w V krucjacie, co poświadczają dokumenty węgierskie. Część badaczy uważa, że był to Kazimierz Opolski, który – podobnie jak inni uczestnicy zjazdu w Wolborzu z 1215 r. – złożył śluby krucjatowe. Tylko on spośród osób biorących udział w tym spotkaniu mógł je wypełnić. Konrad Mazowiecki i Leszek Biały zostali z nich zwolnieni przez papieża, ponieważ musieli bronić swoich księstw przed pogańskimi Prusami, Władysław Odonic zaś walczył w tym czasie z Władysławem Laskonogim o ziemię kaliską. Na Kazimierza Opolskiego wskazuje też fakt, że poślubił on bułgarską księżniczkę, którą poznał prawdopodobnie podczas wędrowki do Ziemi Świętej. Niewielka liczba polskich krzyżowców może jednak przypuszczać, że w naszym kraju idea krucjat nie znalazła tylu zwolenników co w Europie Zachodniej.

? Sprawdź w dostępnych źródłach, dlaczego uczestnictwo w wyprawach krzyżowych nie było popularne wśród Polaków.

Leszek Biały zobowiązał się do podjęcia wyprawy do Ziemi Świętej w 1215 r. podczas zjazdu w Wolborzu. Jednak nie zamierzał spełnić tej obietnicy, a w liście do papieża tak uzasadniał swoją decyzję: *Złożony chorobą, popłyną do Ziemi Świętej nie mogę, zwłaszcza iż z powodu przypadłości w naturę ciała wymierzony, ani prostej wody pić nie mogę, przyzwyczajonym tylko piwo, względnie miód pić.*

■ rysunek, Polska, XX w.

ĆWICZENIA

1. Scharakteryzuj sytuację na Bliskim Wschodzie w XI w.
2. Wyjaśnij genezę wypraw krzyżowych.
3. Przedstaw przebieg i rezultaty I krucjaty.
4. Opisz dzieje państw krzyżowców na Bliskim Wschodzie w XI–XII w.
5. Podaj przyczyny klęski ruchu krucjatowego.
6. Omów skutki wypraw krzyżowych dla Europy i Europejczyków.

DLA ZAINTERESOWANYCH

- M. Balard, *Laciński Wschód XI–XV wiek*, Kraków 2010.
P.M. Holt, *Bliski Wschód od wypraw krzyżowych do 1517 roku*, Warszawa 1993, s. 291
H.E. Mayer, *Historia wypraw krzyżowych*, Kraków 2008.